

**SECTION 6
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY;
CRIMINAL EXECUTIVE RIGHT**

**СЕКЦІЯ 6
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p52>

ПРАВОВА ПРИРОДА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

*Маланчук Петро Михайлович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

У статті проаналізовано актуальні проблеми проведення слідчого експерименту, досліджено наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання. Стаття присвячена аналізу теоретичних підходів і кримінального процесуального законодавства щодо врегулювання проведення слідчого експерименту, формулювання на цій основі висновків стосовно поняття, сутності й правової природи цієї слідчої (розшукової) дії. Установлено, що слідчий експеримент за своєю сутністю є слідчою (розшуковою) дією дослідного характеру, оскільки саме відтворення, досліди й випробування, що проводяться в його межах, і становлять його сутнісну природу, слугують специфічним засобом перевірки та одержання нових доказів у кримінальному провадженні. Слідчий експеримент визначено як слідчу (розшукову) дію, що полягає у відтворенні (відновленні, поновленні, повторенні в копії) дій, обстановки, окремих обставин певної події, проведенні необхідних дослідів і випробувань з метою отримання доказів, перевірки достовірності наявних доказів у кримінальному провадженні. Досліджено співвідношення слідчого експерименту з такими слідчими (розшуковими) діями, як огляд місця події, пред'явлення для впізнання, допит. Зроблено акцент на тому, що слідчий експеримент потрібно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Зазначена слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників. Визначено, що перспективним напрямом кримінальної процесуальної й криміналістичної наук потрібно визнати вдосконалення наявних і розробку нових положень кримінального процесуального закону, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, спрямованих на підвищення якості й ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокурора в частині збирання, перевірки та оцінювання доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: слідчий експеримент, дослідження, досудове розслідування.

Malanchuk P.M. Legal nature of investigative experiment. This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory experiment. The article is devoted to the analysis of theoretical approaches and the criminal procedural legislation on settlement of carrying out investigative experiment, a formulation on this basis of conclusions about concept, essence and the legal nature of investigative experiment. It is established that investigative experiment in essence is investigative (search) action of research character as reproduction, experiments and tests which are made in its limits, serve as specific means of check and obtaining new proofs in criminal proceedings. Investigative experiment is defined as investigative (search) action which consists in reproduction (updating, renewal, repetition in the copy) actions, a situation, separate circumstances of a certain event, carrying out necessary researches and tests for the purpose of obtaining proofs, check of reliability of collected proofs in criminal proceedings. The ratio of investigative experiment with such investigative (search) actions as inspection of the scene, presentation for an identification, interrogation is investigated. The emphasis is placed on the fact that the investigative experiment must be distinguished from the experiment as a general scientific method of study used as a cognitive method during the conduct of individual investigative actions. This investigative action is a strong psychological tool for influencing its participants. It is determined that the prospective direction of criminal procedural and forensic sciences is to recognize the improvement of the existing and development of new provisions of the criminal procedural law, tactical receptions and methodological recommendations for conducting an investigative experiment aimed at improving the quality and efficiency of the activity of the pre-trial investigation bodies, the prosecutor in respect of the collection, verification and assessment of evidence in criminal proceedings.

Key words: investigative experiment, research, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Ефективність кримінальної процесуальної діяльності, успішність виконання завдань кримінального провадження багато в чому визначаються якістю законодавчої регламентації та практики використання передбачених законом процесуальних дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, тобто слідчих (розшукових) дій, до яких належить і слідчий експеримент. Розуміння природи слідчого експерименту та перевірки показань на місці (відтворення обстановки і обставин події) поглибилось і висунуті у минулому ідеї вчених та практиків дістали подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, Л.А. Соля-Сірко, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамиш'ян та багато інших. На основі норм чинного КПК України розглянуто різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, у роботах М.В. Багрія, Т.М. Балицького, О.І. Котюка, С.С. Ключуряка, В.В. Луцика й ін. Водночас частина питань, зокрема й

тих, що стосуються проведення слідчого експерименту, залишаються такими, що потребують нового наукового дослідження.

Мета статті. Узагальнення та аналіз теоретичних підходів і кримінального процесуального законодавства щодо врегулювання проведення слідчого експерименту, формулювання на цій основі висновків стосовно поняття, сутності й правової природи цієї слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу. Із отриманням Україною незалежності у 1990 році, як і іншими колишніми союзними республіками, розуміння природи слідчого експерименту та перевірки показань на місці (відтворення обстановки і обставин події) поглибилось і висунуті у минулому ідеї вчених та практиків дістали подальшого розвитку. Загальновідомо, що слідчий експеримент — це окрема слідча дія, яка проводиться з метою перевірки можливості і способу вчинення (за певних умов) тих чи інших дій. Загалом експеримент (від лат. слова *experimentum* — іспит, дослідження) — це штучна систематична зміна умов явища, що перебуває під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент потрібно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Зазначена

слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників.

На думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані з видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [1, с. 10].

Т.М. Балицький визначає слідчий експеримент як слідчу (розшукову) дію, зміст якої полягає в здійсненні спеціальних дослідних дій з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для перевірки висунутих гіпотез, версій і отримання нових доказів [2].

На думку Ю.А. Чаплинської, слідчий експеримент – це окрема слідча дія, яка проводиться з метою перевірки можливості й способу вчинення (за певних умов) тих чи інших дій [3].

Ю.А. Комісарчук і О.В. Ряшко вказують, що слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором, відповідно до ст. 240 КПК України, для перевірки версій, припущень слідчого з метою перевірки фактичних даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, виконання інших слідчих (розшукових) дій [4].

Слід також зазначити, що саме поняття «слідчий експеримент» не є новим для кримінального процесуального законодавства й теорії кримінального процесу. На певних етапах розвитку вітчизняного кримінального процесу відповідна слідча дія кілька разів змінювала свою назву та йменувалась і «перевірка показань на місці», і «слідчий експеримент», і «відтворення обстановки й обставин події», прото кожен із використовуваних варіантів буквально відображає лише частину із дій, що становлять зміст цієї комплексної слідчої (розшукової) дії, – перевірка, відтворення, випробування (експериментування).

Отже, у системі слідчих (розшукових) дій наявні слідчий експеримент як самостійна слідча (розшукова) дія (ст. 240 КПК України) та спеціальний слідчий експеримент як форма негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину (п. 3 ч. 1 ст. 271 КПК України).

До основних завдань слідчого експерименту належать:

– встановлення точного механізму вчинення злочину;

– перевірка висунутих слідчих версій;

– виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;

– перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій;

– отримання нових доказів;

– встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;

– визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо.

Слідчий експеримент відрізняється від інших слідчих дій і за іншими критеріями.

Сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні операцій, обстановки й інших обставин певної події шляхом виконання необхідних дослідницьких дій або випробувань, що фактично може здійснюватись в двох основних формах: а) проведення експерименту; б) перевірка показань на місці [6].

Від перевірки показань на місці він відрізняється за сутністю та суб'єктом: перевірка проводиться особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний образ шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому ж місці. При слідчому експерименті, навпаки, дослідні дії складають його сутність і служать методом одержання і перевірки інформації. Експеримент може бути проведений і під час відсутності особи, чий показання перевіряються, причому в ряді випадків провадження його не обов'язкове на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія [5, с. 389].

Слідчий експеримент відрізняється від експертизи; незважаючи на їх зовнішню схожість, експертиза вимагає застосування спеціальних знань, у той час як слідчий експеримент у його проведенні не вимагає цього. Сутність експертного експерименту у криміналістичній експертизі полягає в тому, що експерт-криміналіст в процесі дослідження речового доказу штучно викликає той чи інший факт, явище для найбільш повного і глибокого вивчення з метою вирішення питань, поставлених перед ним слідчим, прокурором чи судом.

Від огляду його відрізняє те, що в ході огляду вивчаються лише матеріальні джерела доказів, а при слідчому експерименті це можуть бути як матеріальні, так і ідеальні джерела (показання свідка, потерпілого, підозрюваного). При огляді слідчий зобов'язаний вивчати і фіксувати все виявлене в тому вигляді, як воно спостерігалось

на момент огляду, при слідчому експерименті допустиме реконструювання обстановки [5, с. 392].

Спільним для слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання є єдиний психологічний процес упізнання. Однак, як указує О.Р. Ратінов, під час упізнання слідчий пред'являє заздалегідь підібрані ним об'єкти в обстановці, яку він вважає відповідною. Водночас під час слідчого експерименту особа, показання якої перевіряються, сама впізнає та вказує місце й відповідні об'єкти. До того ж у багатьох випадках проведенню слідчого експерименту, як і пред'явленню для впізнання, передуює допит особи [7].

Висновки й перспективи подальших наукових досліджень. Можна дійти висновку, що

слідчий експеримент залишається за своєю суттю та юридичною природою складною слідчою (розшуковою) дією 235 та по-різному бачиться багатьма науковцями та практиками, хоч у юридичній практиці проводиться ще з кінця XIX століття.

Відповідно, перспективним напрямом кримінальної процесуальної й криміналістичної наук потрібно визнати вдосконалення наявних і розробку нових положень кримінального процесуального закону, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, спрямованих на підвищення якості й ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокурора в частині збирання, перевірки та оцінювання доказів у кримінальному провадженні.

Література:

1. Новиков С.И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособ. / С.И. Новиков, Ш.Ш. Ярамышьян. — К. : КВШ МВД СССР, 1986. — 84 с.
2. Балицький Т.М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т.М. Балицький. — Ірпінь, 2015. — С. 29.
3. Чаплинська Ю.А. Слідчий експеримент (організаційний аспект) / Ю.А. Чаплинська // Криміналістичний вісник. — 2013. — № 1. — С. 44.
4. Комісарчук Ю.А. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту / Ю.А. Комісарчук, О.В. Ряшко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2014. — Вип. 3. — С. 248–249.
5. Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. — Москва : Юристъ, 2000. — 751 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. — Х. : Одісей, 2013. — С. 495.
7. Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратінов. — М. : Юрлитинформ, 2001. — С. 312.